

Синявицата

Илиян Вълчанов

През ранния април на 2007 г. заедно с варненския фотограф и природолюбител Емил Енчев поставихме 14 къщички за синявица на няколко места в Русенска област. Месец и половина по-късно наблюдението показва, че 12 от тях са заети именно от синявици. В природата трябва да се действа по разумен, устойчив и безконфликтен начин и такива стопански дейности като наблюденията на птици (birdwatching) и фототуризм отговарят точно на представите за хармонични отношения между човека и околния свят. Къщичките бяха изработени в Русе от дърво (чам) с дебелина 3 см, достатъчна да осигури климатичен комфорт и сигурност за птиците. Три от тях се заемат без прекъсване и до днес, устоявайки на атмосферните условия в продължение на 15 години.

Синявицата (*Coracias garrulus*), наричана още „синя гарга“, е една от българските прелетни птици с най-ефектно и красиво оперение, издържано в електриково-сини до мастилено-лилави и кафеникаво-керемидени цветове. Орнитолозите я наричат европейска синявица, въпреки че видът гнезди както в Северна Африка, така и в Азия. Неслучайно българското име на птицата произлиза от преобладаващите в оперението ярко сини цветове. Някои наблюдатели, а дори и орнитолози, приемат погрешно, че при отделни екземпляри синьото оперение има различна зеленикава алтернатива. Тя обаче е резултат от оптичното въздействие на меката топла слънчева светлина сутрин рано или късно следобед върху оперението, когато светлосиньото получава силен зеленикав оттенък. Затова според цвета му зрителят

може безпогрешно да определи в коя част на геня е направена фотографията. Английското наименование Roller – ролка, въртящ се вал, се основава на твърде характерна особеност в брачното поведение на мъжката синявица. В района на гнездовата територия тя се издига във въздуха на височина 70 – 80 м., след което се спуска стремително надолу с характерното си грачене, като завърта ефектно тялото си и крилете последователно наляво и надясно. Липсва ясен полов диморфизъм, но мъжкият има малко по-ярки цветове на перата и обикновено е малко по-едър. Това се установява лесно и видимо, когато двете птици са заедно една до друга..

Синявицата е птица на сухия континентален климат. Обитава открити пространства с единични стари дървета, покрайнини на горски масиви, край-

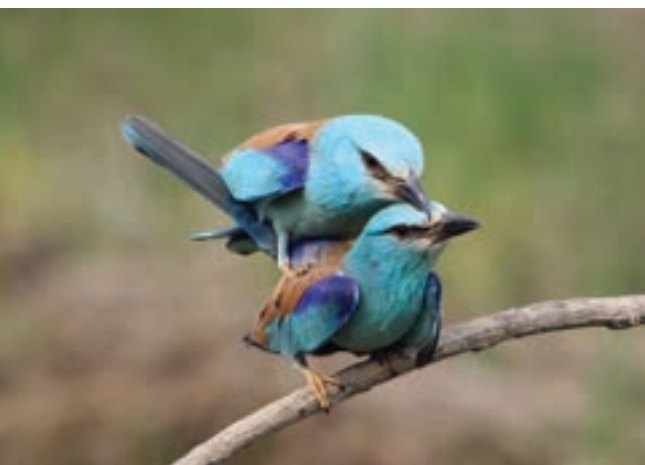
речни насаждения, проломи и каньони. Влажните хабитати не я привличат, поради което видът не е част от фауната на много страни от Европа: Централна и Северна Франция, Германия, Великобритания, Холандия, Белгия, Швейцария, Швеция, Финландия, Словения, Хърватия и Чехия, а в Словакия и Австрия са останали няколко двойки, чийто общ брой е по-малък от този на крайречното скално землище на село Красен, Русенско. Синявицата не обича водата – по време на гнездовия си период в Европа не пие вода, а си я набавя единствено чрез храната. За разлика от огромния брой европейски птици, не е установено и да използва водата за къпане и поддръжка на оперението, дори в горещата и суха Испания. В случаите на редките наблюдения или фотографирание на птицата близо до вода обикновено става дума за случайна близост, свързана с ловуване и преследване на жертва. Унгарската, румънската, сръбската (много вероятно и българската) популации зимуват в Южна Африка, основно в Намибия и Ботсвана, което е доказано експериментално чрез използване на геолокационни устройства (GPS) с фотоволтаично захранване с тежина 4.5 грама, поставени върху гърба на средно 150 – грамовата птица (или 3% от теглото ѝ) в рамките на международен проект. Пролетното пристигане в гнездовите райони се характеризира с последователност и постоянство по дати. През последните 3 – 4 години се забелязва все по-ранно и по-ранно пристигане, а тази година (21 април) отбеляза своеобразен рекорд. Първо пристига една птица, обикновено мъжкият, който „резервира масата“ за сезона в очакване на партньора. Есенното отлитане за Африка става по едно и също време – последните дни на август. Това е начало на едно ма-

Жабешка диета. Снимка Ингеборг Клаусен

щабно пътешествие, което въз основа на данните от GPS-информацията на маркираните унгарски и румънски птици изглежда примерно така: от Унгария преминава над Западна Румъния, пресича България по диагонал от северозапад към югоизток и преминава в Турция от района на Елхово; пресича Мраморно море около Бурса и продължава почти до средата на Анаголското плато, следват – Сирия – Ирак – Саудитска Арабия – през Червено море към Етиопия – Южна Сомалия – Кения – Танзания – Зимбабве и достига крайната точка на зимуването си в Ботсвана или Намибия, изминавайки общо над 11 000 км.

Всъщност миграционният график улавя най-благоприятните моменти (като подходяща температура и хранителен спектър) и стига в крайните точки на зимуване около края на януари, когато в Южното полукукло започва лятото и климатът в сухите Ботсвана и Намибия е още влажен и изключително благоприятен. Там пребивава около месец и половина и към края на март поема по обратния път; той е по-кратък и без отклонения – „само“ 9000 км право на

Пролетта е време за любов

север по средата на африканския континент, после през Средизмно море, Македония и Сърбия. Стига в Унгария около средата на май. В миграционно отношение българските синявици са по-благоприятствани от унгарските – техният път е по-кратък с около 2000 км. Подобно на други мигриращи птици, синявицата има много силно развито чувство за привличане към родно място и роден дом. Много интересни са наблюденията на известния руски биолог и изследовател на природата Евгений Павлович Спангенберг („Сред природата с бележник“, 1981). В разказа „Сивка“ авторът споделя как се е грижил за малко синьо гарджо, паднало от гнездова дупка около река Волга. Младата птица била отгледана абсолютно свободна и след като се е научила да лети, вечер се прибирала да нощува при своите хора-приятели, макар да прекарвала голяма част от деня с останалите диви синявици. На следващата година птицата се завърнала за два дни в своя дом. Кацала върху любимия си сух клон на двора и близо до хората, макар и не както някога върху тях, дори влизала през прозореца в познатите ѝ стаи на къщата. Съвременните

данни както на унгарските, така и на италианските орнитолози потвърждават напълно разказа на Спангенберг.

Синявицата гнезди в естествени хралупи на дървета или такива, направени от зелен или сив кълвач, често заедно и безконфликтно с други видове в едно и също дърво – скорец и папуняк; в земни дупки на лъсови и пясъчливи брегове, които сама изкопава или дооформя – отново често заедно с други видове – пчелояди, скорци и брегови лястовици, а също в кухини на скални масиви. Въпреки това, съседите познават отлично хищния ѝ нрав и всяко нейно появяване в колонията предизвиква тревога и паника. Характерна особеност на българската популация (за разлика от тази в Унгария, Сърбия и дори Западна Румъния, когато синявицата заема къщички, ползвани от скорци) е, че в гнездовите дупки не се използва материал за постелки. В много случаи преди да пристигнат специалните гости от Африка нашите къщички се заемаха от други местни видове, основно скорци и полски врабчета, които ги пълнеха обилно с треви. Когато това се случи за пръв път, изпитах сериозно безпокойство, че обилния гнездови материал ще пропъди синявиците от кутията. Груба грешка от моя страна: синявиците фанатично държат на своя стар дом и за кратко време изхвърляха напращниците, заедно с цялата им „покъщнина“ до последната тревичка.

Птицата обикновено ловува, кацнала върху клон или кабел. Когато забележи жертвата само разтваря крила и се стоварва върху нея напълно безшумно. Тя обикновено улавя бавноподвижни, намиращи се на земята или кацнали върху растения насекоми – едри скакалци, щурци, гъсеници, бръмбари, цикади, стоножки. Улавянето на летящи насекоми е изключително рядко – за 15 години полеви

наблюдения съм виждал само два случая. В интернет пространството можете да намерите десетки хиляди фотографии на пчелояди, уловили бързолетящи насекоми като пеперуди или водни кончета, но намирането на само на една такава фотография на синявица би било изключителен късмет. Хранителният им спектър обаче е значително по-широк – освен насекоми включва дребни влечуги, земноводни и бозайници – гущери, змии, жаби и полевки, също яйца и малки на птици.

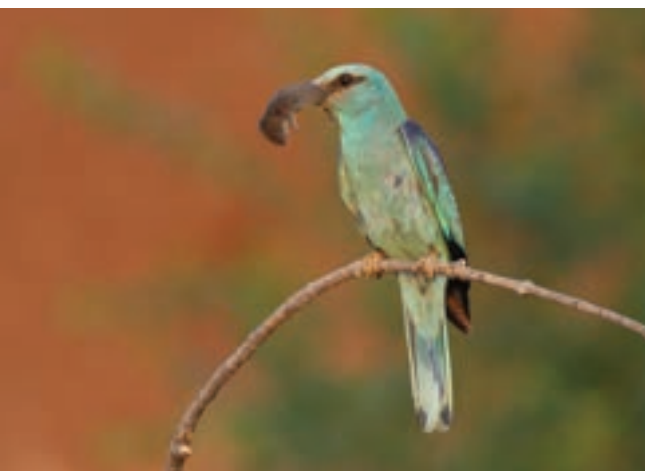
Този хранителен спектър тя реализира с разнообразни ловни стратегии. През пролетта на 2016 г. пълноводната река Русенски Лом проби гизата северно от с. Красен и заля голяма земеделска площ край реката. Получи се свръхпопулация на жаби (жабешки каламитет – в определени моменти, вървейки по земята, стъпвах само върху малки жабчета) и синявиците изхраниха своите малки основно с тях, за радост на фотографите. Снимайки с плаващо укритие водоплаваща фауна в рибарниците на с. Басарбово през втората половина на юли 2016 и 2017 г. станах свидетел на груг интересен случай със синявица. Един от любимите ми рибарници бе изцяло обхванат от красивото водно растение щитолистна какичка (*Nymphoides peltata*), което има атрактивни жълти цветове, покриващи с плътна листна и цветна маса 90% от водната площ. Местна двойка синявици от близкия скален масив ловувахе край рибарника и хранеше напусналите гнездото малки, които пък наблюдаваха внимателно ловните действия на своите родители. Възрастните ловуваха основно водни жаби, които стояха върху водната растителност. Станах свидетел на около десетина улавяния на жаби, които обаче се случиха далеч от мен и за съжаление не можах да направя жела-

Съжителството в тройка не е непознато за синявиците

ния кадър: една от най-красивите сини птици върху едни от най-красивите жълти водни растения със зелено жабче в човката. Мосейкин описва детайлно (но има и прекрасни фотографски кадри) съвсем различна ловна стратегия на синявицата при улавяне на малки змии – въпреки късите си крака, птицата опитва именно с тях първо да дезориентира влечугото, подобно на африканската птица-секретар, след което улавя с човка безопасната опашка и удря змийчето в земята с камшичен удар, напобоявайки с действията си умъртвяването на риба от земеродно рибарче.

През 2007 г. българската популация е оценена като нарастваща по данни за 2500 – 5500 двойки. През 2018 г. в българско изследване е посочена необяснимо по-ниска численост 2500 – 4000 двойки. Русенска област е представена много добре на картата на разпространение на синявицата в България. Среща се често по долината на р. Янтра, крайбрежието на река Дунав и равнините около него, особено в каньоните на реките Бели, Черни, Мали и Русенски Лом, където е нормално да гнездат до 5 двойки на линеен километър скални масиви. За

Полските мишки разнообразяват трапезата

пример могат да се посочат скалните масиви между селата Басарбово (южно от скалния манастир) и Красен. При около 2,3 линейни километра скален масив постоянно през годините гнездят 10 двойки синявици, без да се брои една двойка, северно от с. Красен, която гнезди в льосов скат. Оказва се, че 10-те двойки са разпределени почти поравно между двете села. Но синявици гнездят и в скалните масиви южно от с. Красен в посочената по-горе обща гъстота от 5 двойки. Равносметката показва, че само в скалните масиви на Красенското землище гнездят 12 – 13 двойки синявици. Това нарежда Природен парк „Русенски Лом“ като единична защитена територия с една от най-големите концентрации на синявици в България. Подобна численост синявицата поддържа и по долината на р. Янтра, където основно гнезди в земни дупки на льосови терени. В откритите пасищни хабитати с редки единични стари хралупести дървета гнездящите двойки поддържат помежду си аналогично разстояние от около 170 – 200 метра. Особено впечатляващи са и данните от друг район в русенско, където върху площ от 650 дека-

ра съжителстват 11 двойки синявици и тази численост е постоянна за времето от 2007 до 2021 година. Това е уникално място не само за България, а и за цяла Европа. Изчисленията показват, че ловна територия с радиус около 150 метра от мястото на гнездене и поне 3 места за кацане с цел лов (сухи клони на високи дървета и кабели от електропреносна мрежа) е напълно достатъчна за изхранването на двете възрастни птици и средно 4 – 5 малки за периода от май до края на юли. Въз основа на емпирични данни и репрезентативни наблюдения може да се посочи численост на синявицата за Русенска област в диапазона 450 – 650, а за цяла България 5500 – 7500 размножаващи се двойки.

Синявицата има особен видо-характер – тя гържи фанатично на своите 100 метра в радиус около гнездото (границите между двойките се спазват безусловно и птиците излизат вън от тях само в посока, в която нямат близки съседи) и е способна да ги защитава от себеподобни конкуренти до смърт. Едновременно с това е особено толерантна към съплеменниците си, останали без партньор през сезона или към застрашеното им поколение. През май 2020 г. имах възможност да наблюдавам рядък случай на териториална агресия. Двойките вече бяха оформени, бяха започнали първите ухажвания (мъжкият носи насекомо – ритуален дар на женската, двете птици застават една срещу друга и се поклащат взаимно като възпитани японци – традиционалисти) и дори копулации, когато синявици, гнездящи в хралупа на старо дърво се опитаха да изгонят преките си съседи, заели дупка в льосов скат. В рамките на деня двете страни се сблъскаха 4 пъти: мъжка птица срещу мъжка, женска срещу женска. Битките бяха яростни, противниците

взаимно се хващаха с човки буквално „за гушите“ и се търкаляха вкопчани един-друг по земята и във въздуха в рамките на 4 – 5 минутни рундове. След което нападателите са оттегляха в своя район за почивка от около половин час, за да започнат по аналогичен начин следващият рунд от борбата. След всеки победен рунд гордите защитници изиграваха танца на победата: мокри и овални в росната трева, опърпани и с липсващи пера, двамата партньори се поклащаха един на друг и възвестяваха победата с характерните си грезгави и скрибуцащи звуци „кра-кра-кра-краа“. Имах и невероятен фотографски късмет, защото освен наблюдението успях да направя немного, но уникални за живота на синявицата кадри. Другото им характерно поведение, което логически противоречи на териториалната им ревност е трансформиране на размножаващата се двойка в отглеждаща (изхранваща) поколение тройка, чрез приемане на трета птица, останала поради различни причини без брачен партньор. Третиият участник се появява на терена още в началото на оформянето на двойката, преди ухажването и копулациите. Първоначално двойката го приема със силно раздразнение и немного настойчиви опити за прогонване, но без крайно насилие, такова каквото се наблюдава при поява на териториални претенции от другата двойка. Всъщност то е вид запознанство с бъдещия помощник в отглеждането, след което третият се оттегля встрани от живота на двойката и се появява едва след излюпването на малките. Поведението на истинските родители към третия участник се променя драстично: няма каквато и да е проява на агресивност и недружелюбие. Много изследователи и фотографи потвърждават феномена „отглеждащата тройка“,

Танцът на победата. Снимки Илиян Вълчанов

но все още няма достатъчно информация какво се случва след напускането на гнездото от малките.

Другото характерно видово поведение семантично е близко до явлението „отглеждаща тройка“ – приемане на яйца или осиновяването на излюпени синявици от другата двойка. Първ за това разказва отново Валерий Мосейкин (непубликувани наблюдения, 2004). Заедно със свой колега в Русия са наблюдавали и изследвали чрез ендоскопска камера гнездо на синявица с три яйца. След излюпването на малките те са прекратили наблюдението и се върнали след десетина дни, за да наблюдават и снимат хранителния спектър на птиците. Когато се върнали, за тяхно голямо изумление те установили, че в гнездовата дупка има не три, а шест пилета. Несъмнено „излишъка“ от трите излюпени малки е донесен отнякъде, макар и за наблюдателите да е останало неясно кой ги е пренесъл – стопаните на дупката или друга родителска двойка, която се е отказала от „родителски права“. Заедно с това Мосейкин твърди, че в случай на опасност синявиците пренасят както яйцата, така и новородените си малки в друго, по-безо-

пасно гнездо. През 2019 г. унгарските орнитолози установяват и документират с фотографии твърденията на руския орнитолог, за които едва ли са знаели предварително. В една от поставените гнездови кутии те намират 9 яйца, от които се излюпват и отглеждат успешно 9 синявици, поради което унгарските специалисти изказват предположението, че деветте яйца са снесени от две женски. За съжаление в този конкретен случай те са подхождали твърде формално: установили са необичайно голямото количество яйца още на фаза „осмо яйце“, след това са минали през следващата фаза – „9 излюпени малки“, което е било сериозна предпоставка да се фокусират с допълни наблюдения конкретно върху тази кутия. Това не е направено, но така или иначе унгарските констатации подкрепят, а може би допълват интересната теза на В. Мосейкин.

Един от информационните ефекти на унгаро-румънския проект е получаване на особено важна информация за опасностите, пред които се изправят синявиците, в т.ч. и българската популация. Информацията от GPS-предавателя показва безпогрешно не само миграционните пътища на птицата, но и мястото на нейната смърт. Досега са получени конкретни данни за смъртта на две птици: една в околностите на Александрия, Египет и една в Саудитска Арабия. Птиците са загинали при нелегален лов. Случаят в Саудитска Арабия е придобил известност, след като ловецът се е похвалил за подвига си в социалните мрежи с видеоклип. След като деянието е поето за разследване от официалните власти се оказва, че ловецът бил „объркал“ синявицата с местна птица, разрешена за отстрел, която по-скоро прилича на кафеникав женски кос. По оценка на Bird Life International всяка година от нелегални

ловни дейности в Южна Европа, Северна Африка и Близкия изток се убиват около 25 милиона прелетни птици. В България природозащитният статут на вида е регламентиран с Приложение № 2А към чл. 35А и Приложение № 3 към чл. 37 от Закона за биологичното разнообразие. Птиците и техните местообитания са защитени не само в зоните от „Натура 2000“, но и върху останалата територия на страната. Независимо от високия природозащитен статут, през последните години все по-често откривам безсмислено отстреляни птици с пневматично оръжие от скучаещи екземпляри на вида *Homo Sapiens*: през май 2016 открих застреляна двойка близо до гнездовата хралупа в споменатия по-горе уникален хабитат край русенско село; през юни 2018 близо до с. Червен, птицата е простреляна докато е била кацнала на електропровода над пътя. Пневматичното оръжие, в съчетание с ниска култура и висока степен на безотговорност, е доста поглотително средство за убиване на животни – има сравнително голям обхват на действие, почти е безшумно и често изкушава използването му от деца, юноши и възрастни браконiere. Критичен период за синявицата са последните двадесет дни на август, след началото на ловния сезон за някои видове птици, през което време тя все още обитава нашата територия и влиза в контакт с превъзбуждени от няколкомесечното бездействие ловци. Виждам със любителско видео от ловец, което показва приготвяне на барбекю от синявица и папуняк за тържествения обяд по повод откриването на ловния сезон. Липсата на подходящи инструменти за контрол превръща високия природозащитен статут на синявицата (и не само) в лист ненужна хартия, изхабен за отпечатването на „Държавен вестник“. ■

И белите мечки използват „оръдия на труда“

Илюстрация от книгата на Ч.Ф.Хол (1865) в потвърждение на извършеното съвременно изследване за хранителната стратегия на полярните бели мечки.

Отдавна е известно, че освен човека, някои видове животни също умело използват различни оръдия и способности за търсене и набавяне на храната си. Много изобретателни са вешите маймуни и особено шимпанзетата, слоновете, делфините, някои гарванови птици и други. А в последните години в научните списания се появиха съобщения, че и арктическите бели мечки понякога използват подръчни „оръдия“ на труда за нападение и убиване на опасните морски моржове, чийто страшни бивници могат да са смъртоносни за тях.

Всъщност, според легенди на северноканадски ловци от племето инуити, белите полярни мечки избягвали преки срещи с мъжките зъбати моржове, които понякога достигали до 4 м. дължина и тегло около 1600 kg. Със своите бивни зъби, които по здравина не отстъпват на слоновата кост, те могат да нанесат смъртоносни рани на осмелилите се да ги нападнат полярни мечки. Даже в една книга на известния арктически пътешественик Чарлз Ф. Хол (Charles Francis Hall) от 1865 г. е публикувана и чудесна илюстрация как бяла мечка атакува изне-

нагващо с камък лежащият на леда морж.

През последните години екип от канадски учени – полярници решили да прочут и достоверността на сказанията на старите местни ловци инуити. Резултатите са публикувани в специализираното арктическо списание Arctic (74, 2021 г.) в статия, озаглавена Do wild polar bears (*Ursus maritimus*) use tools when hunting walrouses (*Odobenus rosmarus*)? (Използват ли полярните мечки инструменти когато ловуват моржове?). В това

съвременно изследване, базирано не само на местни разкази и легенди, но и на лични наблюдения и разкази на съвременни канадски ловци се доказва, че белите полярни мечки наистина понякога прибавят до подръчни „оръдия на труда“. Това в полярните условия са камъни или откъснати едри ледени късове, които се използват за изненадващ удар по главата на спокойно лежащия върху леда морж. При това авторите обръщат внимание, че по умели и по-чести ловци при този начин за набавяне на храната са по-слабите женски бели мечки, които не разчитат на своята сила в борбата срещу жертвите си.

Ръководителят на екипа и водещ автор на изследването д-р И. Стиллинг (Dr I. Stirling) заключава в края на статията, че въпреки липсата на експериментални доказателства и преки наблюдения в процеса на изследването „... Ние имаме вече богата база от предишни наблюдения и нови информации, които ни убеждават, че белите полярни мечки наистина са умни“.

По Science News